

Љубо Павићевић*

**О ГАЈЕЊУ КРОМПИРА НА ЛОВЋЕНУ И У ЊЕГОВОЈ
ОКОЛИНИ**

LA CULTURE DE LA POMME DE TERRE À LOVČEN ET SES ENVIRONS

ИЗВОД

Дат је приказ увођења у културу кромпира у Црној Гори и истакнут значај планине Ловћен и околине као подручја повољног за производњу кромпира, посебно сјеменског.

ABSTRACT

On a donné un aperç u historique sur l'introduction en culture de la pomme de terre en Monténégro et souligné l'importance de la montagne de Lovçen et ses environs comme région favorable pour la production de cette culture et surtout des semences de la pomme de terre.

У В О Д

Ловћен са широм околином представља планинску област староцрногорског крша, која се граничи са запада Боком Которском, са југа и југоистока Ријечком и Љешанском нахијом, са истока долином Зете и са сјевера Никшићким пољем и линијом Рудине-Грахово-Леденице. Географско-еколошки чини саставни дио простране, прилично уједначене крешњачке висоравни Херцеговачко - црногорског крша, коју Цвијић назива област Рудина, из које се на једној страни уздиже Ловћен, а на другој Пусту Лисац, Будош и Гарач. У подножју Ловћена леже крашка поља - Цетињско и Његушко.

Цвијић ову област сврстава у приморску зону израженога холокарста са веома развијеним својственим облицима рељефа, у којима мјестимично преовлађује љути крш са оскудном природном вегетацијом.

На Ловћену и његовој околини плодног земљишта је мало. Највише га

* Др Љубо Павићевић, Пољопривредни институт, Подгорица.

има у Цетињском и Његушком пољу, а мање на заравнима, у доловима и вртачама Ловћена - Иванова корита и Би-би до, и широм цијеле крашке области од Ловћена до Грахова, Пустога Лисца, Будоша и Гарча.

Најраспрострањенији тип земљишта Ловћена и његове околине су, према Н. П а в и ћ е в и ћ у (1956), бувице, чија је генеза везана зонално за присуство љутога крша као матичне основе, за јаку и трајну љетњу сушу и за травну суватну флору и вегетацију. Распрострањене су по читавој области, а протежу се зонално мање или више и на остале дјелове динарскога карста. Преовлађују у вртачама, доловима и долинама. Настале су распадањем кречњака и разлагањем органске материје самоникле вегетације. У цијелој области крша имају особит значај за производњу кромпира, кукуруза, купуса, луцерке, стрних жита, лука и неких других врста ратарскога и повртарскога биља.

Поред бувица, понегдје на нижим положајима окренутим према југу и југозападу има и рудо-црвенкастих земљишта и црвеница, а у рејону Угања и Обзовице и једна уска зона земљишта на флишу.

И поред тога што географско-еколошке прилике Ловћена и његове околине, као и услове живота људи на том простору, погодују више држању и гајењу стоке него ратарског биља, ипак је човјек и у овој области, још од првих својих насеља, посвећивао одговарајућу пажњу и гајењу биљака.

ГАЈЕЊЕ КРОМПИРА НА ЛОВЋЕНУ

Изгледа да су од давнина главне ратарске биљке биле јечам, пшеница, раж и оvas, а затим просо, сочиво, купус, лук, лан и конопља. Кукуруз и кромпир су донесени у Европу, па и у нашу земљу, знатно касније, из Јужне Америке. Увођење ове двије биљке у културу крашке области довело је до знатног побољшања у привредном и пољопривредном животу њенога становништва, а посебно у његовој исхрани. Неке одлике, варијетети, сорте и хибриди ових биљака брзо су се прилагодили природним условима гајења на Ловћену и његовој околини, па су у њима за сразмјерно кратко вријеме постале и главне ратарске биљке, како по површинама на којима се гаје тако и по значају и исхрани становништва. Послије кромпира и кукуруза, у новије вријеме највише се гаје луцерка, купус и раж.

Зона највеће производње кромпира у Ловћену пење се до око 1300 m n.v.¹ Иванова Корита, Велики и Мали Бостур, Долови, Кук, Мајстори, Трешње и нека друга насеља. У нашим географским ширинама ова се надморска висина сматра веома повољном за гајење кромпира. Земљиште је плодно, лако структурно и оједно, а водених талоба за гајење кромпира ипак има довољно, и поред тога што је њихов распоред током године недовољно уједначен. Кукуруз-рани домаћи типови, луцерка, раж и купус гаје се прилично равномјерно на земљиштима цијеле области. О томе смо писали поближе у неким ранијим радовима (П а в и ћ е в и ћ, 1957, 1959), а овом приликом се желимо осврнути једино на културу кромпира.

Кромпир је биљка која за нашу земљу, а посебно за брдско-планинске рејоне, има велики привредни значај. Пространи систем Динарида и њихових огранака представља прилично уједначену географско-еколошку област, са повољним условима за гајење ове биљке, у којој она има пуну и стабилну вегетациону периоду, која омогућава гајење раних, полураних и касних одлика и сората, како за исхрану тако и за сјеме.

Кромпир је у Црну Гору донесен и почео се гајити готово триста година након преношења његовог сјемена из Јужне Америке - тек крајем XVIII вијека, још док је био мало познат или сасвим непознат у осталим балканским и подунавским земљама.

Сјеме ове биљке овамо је најприје донио Петар I Петровић-Његош, по свему судећи у фебруару 1786. године. Те године је Владика Петар набавио у Трсту "двје кашете кртоле", понио их собом, преко мора и Котора на Цетиње, и исте године на прољеће дао да се то сјеме посади у врту Цетињског манастира. Своје људе, који су се бринули о манастирском врту, научио је како се ова нова биљка сади, његује и чува, а кад је усјев одрастао и формирао кртоле, поставио је поред њега стражу, као да пази да ко не би чупао биљке и крао кртоле, а стражи је напоменуо: ако би ко то и чинио, да се она прави као да не примјећује и да га у краћи не омета.

Те и неколико наредних година Владика Петар је систематски ширио сјеме те Црногорцима до тада сасвим непознате биљке и при томе подучавао људе кад и како да је саде, његују, ваде, спремају и чувају, и како да кртоле припремају и користе за исхрану.

Како се кромпир из Цетињског поља - врта Цетињског манастира, и за које вријеме, проширио и по осталом дијелу Катунске нахије и цијеле Црне Горе и Брда, о томе немамо довољно података. Према до недавно очуваној народној традицији, Владика је показивао усјев кромпира у манастирском врту главарима и другим Црногорцима и давао им у јесен по неколико кртола да носе својим кућама и да их саде, под обавезом да од свога сјемена дају по неколико кртола својим сусједима и пријатељима и тиме шире сјеме ове биљке у сусједна села и племена. Казивали су нам у Марковини како је Владика Петар дао Шају Маркишину с Велестова 8 кртола и рекао му: "Носи, Шајо, ових 8 кртола и 6 посади у Велестову, а 2 дај да се посаде у Марковини". Такође су нам казивали на Меоцима Чевским да је, према сјећању попа Николе Николића, у своје вријеме Владика дао једном Чевљанину 8 кртола са наредбом и упутствима да их посади у Чеву.

Увиђујући све више особиту корист од гајења ове нове биљке, грабио је да набави њено сјеме брат од брата, сусјед од сусједа и пријатељ од пријатеља, и садио га на свом имању за потребе своје породице. На тај начин се, у доба Петра I и Петра II Петровића-Његоша, током прве половине XIX вијека, кромпир проширио и почео гајити по свој Црној Гори и сусједним областима, све до најзабаченијих планинских насеља и њихових катуништа.

Увођење кромпира у производњу по Црној Гори довело је до знатног побољшања привредног и пољопривредног живота њеног становништва, а посебно у исхрани у домаћинстава, па је прихваћен у знатној мјери као спасоносна универзална храна. Стога је за релативно кратко вријеме избио на прво мјесто ратарског биља, како по површинама на којима је гајен тако и по значају за исхрану.

Кромпир је у Црној Гори и сусједним областима нашао мање-више веома повољне географско-еколошке прилике за производњу. Може се гајити и гаји се безмало на свим земљиштима и положајима различитих рејона и подрејона, од обала мора до самог подножја највиших планина, чак на око 1500 m n.v., и поред тога што клима ове области сасвим неуједначена - од хумидне (топле приморске) до повремено, током лjeta суве и жарке у долинама ријека, брдско-планинске, такође хумидне, дуж планинског вијенца (Румија-Ловћен-Орјен) у непосредном залеђу мора, и до готово праве конти-

ненталне и рејонима сјевероисточне Црне Горе.

Немамо података о томе којој сорти је припадало прво сјеме кромпира донесено 1786, нити пак друга сјемена доношена накнадно, током дугог периода његовог гајења од тада па готово све до нашег послеријатног раздобља. Међутим, знамо да се трајним гајењем, у различитим рејонима и микрорејонима ове и сусједних области, кромпир издиференцирао мање или више у ране, средње ране и касне одлике. Ране су гајене у Приморју и долинама ријека јадранског слива, средње ране на странама и брдима до 600-700 m нв. и касне на вишим положајима брда и планина.

Нашим проучавањима педесетих година, у области Старе Црне Горе, установили смо 8 одлика кромпира, које су произвођачи називали:питоми руски кромпир, рани бијели, рани жути, бијели касни, жути касни, талијански, нашки кромпир и швабица. Једне су гајене на незнатним, а друге на већим површинама, у више рејона и подрејона. У ране су спадале: питоми или рани руски кромпир, рани бијели, рани жути, а у касне: бијели касни, жути касни, талијански, нашки и швабица. Једино смо установили да је швабица била стара њемачка сорта *Woltman* која се овамо почела гајити током аустријске окупације за вријеме Првог свјетског рата.

Све су наведене сорте и одлике гајене уз примјену недовољне и оскудне агротехнике. Сађене су у различита доба године - од почетка марта до краја маја - зависно од особина сорте и одлике, надморске висине, експозиције терена, особина земљишта временских прилика у вријеме сађења. Настојало се, при томе, да се што дуже користи прољећна влага земљишта, али да се избјегне измрзавање младих биљака од зимских и раних прољећних мразева. Разумије се да се стога у низинама и око сталних људских насеља кромпир садио раније, а на планинама и у катуништима махом у моно култури, уз обилно ђубрење стајским ђубривом или торењем. Земљиште за садњу се припрема орањем два пута, у прољеће, на дубини 15-18 cm. Одабирању сјемена се поклањала знатна пажња. Посебно се сортира, просуши и спрема. Садиле су се махом кришке кртола, ручно, у кућице или у бразде. Готово се сва њега усјева састојала у ручном прашењу и огратању. Зрео усјев је вађен претежно током јесени по лијепом времену, када се на самој њиви спрема у трапове на оцједном мјесту, гдје кромпир намијењен за сјеме остаје све до дадње. Приноси су били махом ниски - од 50-250 тс/ха (Љ. Павићевић, 1957).

Већ подуго траје између Бокелја и становника виших ловћенских насеља једна занимљива ријетка и разумна пракса снабдијевања здравим и квалитетним сјеменом кромпира за садњу, која се састоји у томе што произвођачи из виших ловћенских насеља- Његуша, Мајстора, Очинића, Угања и обзовице дају својим пријатељима и ортацима у Боки, посебно оним у Грбљу, квалитетно сјеме кромпира у вријеме његове садње, под условима да има ови пак врате толику количину младога кромпира за јело у јуну или јулу, када је у наведеним ловћенским насељима понестао стари кромпир, а млади још није доспио за исхрану у домаћинствима.

Тако корисна размјена и снабдијевање произвођача кромпиром за сјеме није запажена у којем другом рејону његове производње у литоралној зони црногорско-херцеговачког крша.

Данас у производњи и на тржишту Црне Горе нема више старих, мало продуктивних и недовољно квалитетних одлика и сората кромпира. Све су оне сасвим ишчезле из производње, а замијениле су их нове, високородне квалитетне сорте, које се непрекидно и даље шире у све рејоне гајења кром-

пира, садњом здравога квалитетног сјемена и уз примјену побољшане, а не-ријетко и оптималне агротехнике. Тај степен унапређивања ове и данас веома значајне ратарске биљке одиста сматрамо великим успјехом у области производње и оплемењивања ратарског биља.

Судећи на основу кратко изложених података, одиста се истичу особите географско-еколошке погодности и предности наше брдско-планинске крашке области, посебно Ловћена и његове околине, за производњу кромпира за сјеме, природном садњом у прољеће - не само за домаће потребе него и за потребе неких сусједних области, које такве природне погодности немају.

Предности ове области за сјеменску производњу кромпира су вишестране. Оне се прије свега испољавају у томе што се налазимо далеко, изван главних европских центара производње кромпира за сјеме, а карактерише се трајањем и интензитетом сунчане свјетлости и малом облачношћу у току вегетације, што са своје стране појачава интензитет асимилације угљендиоксида и образовање органске материје, а уједно и убрзава сазријевање биљака, што се све директно одражава позитивно на квалитет произведенога сјемена. Ово је област јединственог пуног периода вегетације са повољном климом за раст и развој средње касних и касних одлика и сората.

Поред тога ће подаци о особинама кромпира за сјеме, произведеног у једном рејону медитеранске области са непосредним утицајем медитеранске климе, са највећим количинама водених талога у Европи управо у подручја самог Ловћена, представљати прилог упознавања својстава нових сората, која могу бити драгоцене у даљем раду на унапређење културе кромпира.

Све ове кратко изложене посебно географско-еколошке погодности Ловћена и његове околине за производњу кромпира за сјеме, упућују на то да би у догледно вријеме постојеће научне установе требало да у овој области организују савремену производњу кромпира за сјеме - како за домаће потребе тако и за потребе неких сусједних области. Рад те институције не само што би утицао на унапређење кромпира у тим областима него би и битно допринио угледу науке и струке ове наше брдско-планинске области, за коју је својевремено лорд Бајрон говорио да се нијесу нигдје тако складно сусрели најбистрије море на свијету са својим непосредним брдско-планинским залеђем, као на Црногорском приморју у подножју Ловћена.

Својим разматрањима у овом раду желимо дати макар и скроман прилог даљем развоју и унапређењу ове области, у којој се готово редовно током наше прошлости тежило и радило на стварању дјела трајне вриједности.

ЛИТЕРАТУРА

- Павићевић Љ.: *Прилог познавању културе кромпира у области Катунске нахије*. "Наша пољопривреда и шумарство", бр. 3-4/1959, Титоград.
- Павићевић Љ.: *Огледи са кромпиром у планинском рејону Црне Горе 1975-1980*. "Пољопривреда и шумарство" бр. 3/1980, Титоград.
- Павићевић Љ.: *Производне рејони кромпира у Црној Гори*. "Пољопривредни информатор", 1957., Загреб.
- Павићевић Н.: *Буавице*. Београд 1956.
- Цвијић Ј.: *Геоморфологија Књига I, Београд 1924*.

Dr Ljubo Pavićević

LA CULTURE DE LA POMME DE TERRE À LOVČEN ET SES ENVIRONS

RÉSUMÉ

La possibilité de la culture de la pomme de terre et de l'amélioration de cette culture à la montagne de Lovćen et ses environs, en rapport avec les conditions écologiques favorables, sont exposées. On a donné un aperçu historique sur les débuts de la culture de la pomme de terre en Montenegro et l'importance de cette culture pour l'amélioration de la culture, avec un accent à la production des semences, non seulement pour les besoins locaux, mais aussi pour les régions voisines et autres, où les conditions naturelles ne correspondent pas à cette production.